

VITENSKAPELIG
HØYSKOLE

Norwegian School of
Theology, Religion and Society

Syndsbekjennelse og det liturgiske subjekt

Lars Fjær

Veileder: Førsteamanuensis Kristin Graff-Kallevåg

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn,

AVH 5045: Masteroppgave i Kirkelig undervisning, vår 2023

Antall ord: 10 345

Sammendrag

I artikkelen «Gudstjenesten som speiling av det individuelle eller det kollektive subjekt», drøfter Merete Thomassen gjenkjennelseskriteriet i liturgisk reformarbeid (Thomassen, 2008). Artikkelen gir meg et teoretisk kategoripar, det individuelle og det kollektive subjekt, som jeg vil bruke i analyse og drøfting opp mot mitt materiale og problemstilling. I tillegg til det individuelle og det kollektive subjekt, bruker jeg kategoriene gjenkjennelig og ugjenkjennelig, men også fortrolig og fremmed.

Problemstillingen tar utgangspunkt i Thomassens artikkel og blir som følger: Hvordan speiler syndsbekjennelse og skriftemål det individuelle og det kollektive subjekt i Den norske kirke?

Materialet består i hovedsak av syndsbekjennelsene slik de står i Gudstjenestebok for Den norske kirke (Kirkerådet, 2020, s.16-18), men også skriftemålsliturgien som vi finner i Norsk salmebok (Norsk salmebok, 2013, s.1316-1317). I tillegg til dette vil jeg i analyse og drøfting vise til enkelte av salmene som vi finner i salmeboka under tittelen «Bots og bønnedag» (Norsk salmebok, 2013, s.328 – 333).

I Thomassens artikkel stilles spørsmålet om hvem det liturgiske subjekt er, og om det er det individuelle eller det kollektive subjekt som skal kjenne seg igjen, og på den måten oppleve liturgien som meningsfull og relevant.

Thomassen viser også til Espen Dahl, og i den forbindelse påpekes faren ved å kun vektlegge gjenkjennelighet (Thomassen, 2008, s.531). Når gudstjenesten blir ensidig opptatt av å gjøre gudstjenesten gjenkjennelig, så kan det gå på bekostning av gudstjenstedeltakerens opplevelse av å være i møte med Det hellige.

I analysen begynner jeg med å se på bruken av pronomen. Vil flertallsform og entallsform i syndsbekjennelse, skriftemålsliturgi og skriftemålssalmer si noe om hvordan det individuelle eller det kollektive subjekt speiles? Mot slutten av analysen kommer jeg frem til at dette vil være en kraftig forenkling, og at jeg har behov for å vurdere materialet med en annen vinkling. Jeg går derfor videre med å bruke kategoriene gjenkjennelig, ugjenkjennelig og fortrolig og fremmed.

I drøftingen ser jeg på det liturgiske subjekt i møte med det hellige. Jeg vurderer også på om språket i materiale legger til rette for speiling av det individuelle eller det kollektive subjekt. I drøftingen tar jeg også inn pedagogisk teori, og da spesielt sosial læringsteori. Dette kan belyse interaksjonen og samspillet mellom de ulike elementer som er aktive i syndsbekjennelse og skriftemål.

I avslutningen kommer jeg frem til at det ikke er nok å se på bruken av pronomen for å se om det er det individuelle eller det kollektive subjekt som speiles. Denne interaksjonen er langt mer kompleks. Jeg ser på forholdet mellom det liturgiske subjekt og det hellige, men gjennom pedagogisk teori kommer jeg frem til at det er flere faktorer som påvirker denne samhandlingen, og at det et potensiale i «mellomrommene» i liturgien som kanskje i større grad kan utnyttes.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	2
<i>Jeg ser, jeg ser ... Jeg er vist kommet på en feil klode! Her er så underligt...</i>	5
Tema	5
Problemstilling	6
Materiale	7
Metode	8
Teori	9
«Gudstjenesten som speiling av det individuelle eller det kollektive subjekt.»	9
Analyse	12
<i>Bruken av pronomeren</i>	12
I syndsbekjennelsen	13
I skriftemålsliturgien	14
Salmer «Bots- og bededag»	15
<i>Spennet mellom det gjenkjennelige og ugjenkjennelige, mellom det fortrolige og det fremmede</i>	16
I syndsbekjennelsen	16
I skriftemålsliturgien	19
Oppsummering av analyse	20
Drøfting	21
<i>I møte med Det hellige</i>	22
<i>Det språklige</i>	23
<i>To eksempler</i>	24
<i>Pedagogisk teori</i>	25
Vygotsky og sosiokulturell læringsteori	25
<i>Mellomrommene i liturgien</i>	26
<i>Syndsforståelse</i>	26
Oppsummering og konklusjon	27
Litteratur	30

Jeg ser, jeg ser ...
Jeg er vist kommet på en feil klode!
Her er så underligt...

Tema

I det som blir kalt modernismens programdikt, «Jeg ser» av Sigbjørn Obstfelder, betrakter subjektet, eller diktets jeg-person, samfunnet eller fellesskapet på avstand (Universitetet i Oslo, 2019). Disse betraktningene gir leseren en fornemmelse av at jeg-personen føler seg fremmed og distansert i møte med omgivelsene. Det kommer tydelig til uttrykk i følgende setning: «Jeg ser, jeg ser. Jeg er visst kommet paa en feil klode! Her er saa underligt...» (Universitetet i Oslo, 2019). Kanskje er dette beslektet med følelsen mange har i kirken. Obstfelder går selv så langt som å si «Jeg ser de fjerne kirketårn». Dermed indikeres det at kirken er et sted som kan oppleves fremmed og fjern.

Er det virkelig slik at gudstjenesten oppleves av mange som lite relevant? Vi kommer alle til kirken med ulike erfaringer, men vår egen historie. Livet gir oss gleder, men også opplevelser som er mer krevende, og skal gudstjenestedeltakeren oppleve liturgien som relevant, kan det være av betydning at det finnes en grad av gjenkjennelighet, en kobling mellom liturgi og de erfaringer som gudstjenestedeltakeren bærer med seg. I denne sammenhengen vil det være interessant å se nærmere på hvordan liturgien i Den norske kirke klarer å møte det liturgiske subjekt på en slik måte at han, hun eller de opplever liturgien som gjenkjennelig og relevant for deres liv. Og hvem er dette liturgiske subjekt? Er det enkeltmennesker med helt ulike erfaringer? Er det grupper av mennesker som har samme preferansegrunnlag? Eller kanskje det er enkeltmennesker som i liturgien blir til et kollektivt «oss»? Det er nettopp dette jeg vil se nærmere på i denne avhandlingen. Hvordan klarer liturgien å speile det liturgiske subjekt?

Merethe Thomassen skriver om dette i artikkelen «Gudstjenesten som speiling av det individuelle eller det kollektive subjekt» (Thomassen, 2008, s.522-533). Ifølge Thomassen opplever mange at de ikke kjenner seg igjen i det som foregår i kirken, og kanskje er det beslektet med den samme fremmedfølelsen Obstfelder skriver om i diktet sitt? I artikkelen viser Thomassen til gjenkjennelseskriteriet i liturgisk reformarbeid. Hun spør om hvem det er som skal kjenne seg igjen, om det er individet eller fellesskapet? Thomassens inndeling i det individuelle og det kollektive subjekt gir meg et analyseverktøy når jeg skal se på det materialet som jeg har valgt ut til denne oppgaven. I tillegg vil jeg bruke kategoriene gjenkjennelig og ugjenkjennelig, Det fortrolige og det fremmede.

Liturgien finner sted i interaksjon mellom ulike parter, og i omgivelser som også kan legge føringer for hvordan dette møtet blir. I denne liturgiske koblingen kan det være nyttig å bruke pedagogisk teori. Kanskje kan koblingen mellom teologi og pedagogikk bidra praktisk for å gjøre liturgien mer tilgjengelig og relevant? Jeg vil derfor bruke sosial læringsteori i drøftingen for å synliggjøre og drøfte ulike elementer i gjennomføringen av gudstjenesten (Strandberg, 2014, s.25-28).

Jeg velger å se nærmere syndsbejennelsen som liturgisk element. I tillegg vil jeg komme inn på skriftemålsliturgien og enkelte av de salmene som er samlet under overskriften «Bots og bededag» i salmeboken (*Norsk salmebok*, 2013, s.328-333)

Med bakgrunn i alt dette, har jeg formulert følgende problemstilling.

Problemstilling

- Hvordan speiler syndsbejennelse og skriftemål det individuelle og det kollektive subjekt i Den norske kirke?

Materiale

I Gudstjenestebok for Den norske kirke fra 2020 står det fem alternative syndsbejennelser (Kirkemøtet, 2020). Disse syndsbejennelsene vil danne grunnlaget for min analyse og drøfting.

a)

A | «Gud, vær meg nådig! Jeg har syndet mot deg og sviktet min neste – med tanker og ord, med det jeg har gjort, og med det jeg har forsømt. Tilgi meg min synd for Jesu Kristi skyld. Skap i meg et rent hjerte, og gi meg kraft til nytt liv ved din hellige Ånd» (Kirkemøtet, 2020, s.16).

b)

A | «Gud, vær meg nådig! Tilgi meg min synd for Jesu Kristi skyld. Skap i meg et rent hjerte, og gi meg kraft til nytt liv ved din hellige Ånd» (Kirkemøtet, 2020, s.17).

c)

A | «Gud, du kjenner og elsker oss alle. Du vil at vi skal ta vare på hverandre og på jorden. Vi vet at vi svikter og gjør deg imot. Tilgi oss og hjelp oss, for Jesu skyld» (Kirkemøtet, 2020, s.17).

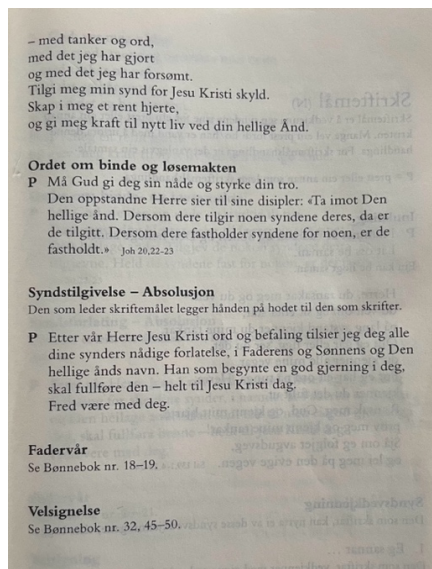
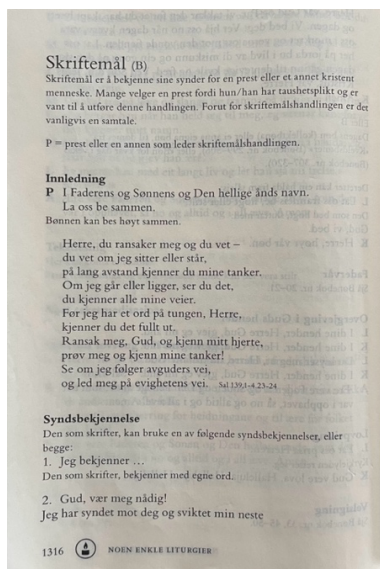
d)

A | «Hellige Gud, vår skaper, se i nåde til oss. Vi har syndet mot deg og brutt dine bud. Tilgi oss for Jesu Kristi skyld. Sett oss fri til å tjene deg, verne om skaperverket og møte vår neste med kjærlighet» (Kirkemøte, 2020, s.17).

I tillegg står syndsbejennelsen fra 1977-ordningen som det også er mulig å bruke:

Hellige Gud, himmelske Far, se i nåde til meg, syndige menneske, som har krenket deg med tanker, ord og gjerninger og kjenner lysten til det onde i mitt hjerte. For Jesu Kristi skyld, ha langmodighet med meg. Tilgi meg alle mine synder, og gi meg å frykte og elske deg alene. (Kirkemøtet, 2020, s.17)

Jeg vil også se på skriftemålsliturgi slik den står i Salmeboken side 1316 og 1317 (Norsk salmebok, 2013, s. 1316-1317).

Til slutt vil jeg se på enkelte av det som kalles skriftemålssalmene Disse salmene finner i en samling med overskriften «Bots og bønnedag», salme 261 – 265 (Norsk salmebok, 2013, s.328 – 333).

Salme 261: Der mange skal komme fra øst og vest... (Norsk salmebok, 2013, s.328-329).

Salme 262: Det folk som frægt vil vera... (Norsk salmebok, 2013, s.329-330).

Salme 263: Å Gud for jord og alter, stig ned og se vår nød (Norsk salmebok, 2013, s.330).

Salme 264: I tro under himmelens skyer har... (Norsk salmebok, 2013, s.331-333)

Metode

I denne avhandlingen vil min tilnærming være teoretisk. Metodisk vil jeg gjennomføre en kvalitativ innholdsanalyse. Ringdal viser i boken *Enhet og mangfold* til Hsieh & Shannon`s definisjon: «Kvalitativ innholdsanalyse kan defineres som en metode for subjektiv tolkning av tekstdata ved bruk av systematisk klassifisering og koding for å identifisere tema og mønster» (Ringdal, 2018, s.268).

Det vil også være viktig å være bevisst mitt eget blikk inn mot materialet. Postholm skriver i sin bok «Kvalitativ metode» om forskerens sett av antagelser og syn på verden som kan påvirke forskningsarbeidet (Postholm, 2020, s.33). Her vil det være hensiktsmessig og si noe

om mitt eget ståsted. Jeg har gjennom mange år jobbet som lærer og spesialpedagog. Det betyr at jeg har god kjennskap til pedagogisk teori, og dette kan være med å farge mitt blikk, også i forhold til det jeg skal skrive om her. Når det er sagt, så mener jeg det også kan være en styrke. Koblingen mellom ulike fagdisipliner kan bidra til å nyansere analysen og drøftingen, men samtidig vil det være viktig for meg å være meg bevisst på at dette kan farge egen forståelse i forhold til det som skal analyseres og drøftes. De to siste årene har jeg jobbet som prestevikar. Det betyr at jeg kjenner både syndsbejnelsen og skriftemålsliturgien fra mitt daglige virke.

Jeg vil bruke Thomassens teoretiske kategorier «Det individuelle og det kollektive subjekt» i en tekstanalyse av nevnte materiale. Det vil også være aktuelt å bruke noe pedagogisk teori i et avsnitt for å belyse eventuelle konsekvenser synet på det liturgiske subjekt får for kirkelig undervisning. Jeg begynner analysen med å se nærmere på hvordan hvilke pronomener som blir brukt i materialet. Deretter vil jeg se på materialet ut fra kategoriene det gjenkjennelige og det ugjenkjennelige, det fortrolige og det fremmede, før jeg går over i en drøfting opp mot problemstilling.

Teori

«Gudstjenesten som speiling av det individuelle eller det kollektive subjekt.»

(Thomassen, 2008, s.522-533). I denne artikkelen drøfter Merethe Thomassen behovet for å kunne kjenne seg i igjen i gudstjenestens liturgi. Samtidig er det en tendens i tiden, i moderniteten og senmoderniteten, mot å la seg representere av noe større enn seg selv.

Enkelte kan kanskje mene at ordinære gudstjenester fremstår som kjedelige, irrelevante, livsfjerne, intellektualistiske, moralistiske og dualistiske, og at livet i kirken ikke nødvendigvis har noe med livet i den virkelige verden. Kanskje er det dette som er bakgrunnen for at det i reformarbeid er ønskelig å i større grad gjøre det som skjer i kirken mer relevant for folk. Gudstjenesten må speile livet, verden og Gud på en måte som oppleves aktuelt og gjenkjennelig. Målet må være at folk kan kjenne seg igjen i det liturgiske uttrykket og at gudstjenesten kan bli et møtepunkt mellom Gud og mennesket. I denne sammenhengen snakkes det ofte om det liturgiske subjekt, men da dukker spørsmålet opp om hvilket subjekt det er som skal kjenne seg igjen, det subjektive eller det kollektive? Er det det autonome

subjekt som skal kjenne seg igjen, eller er det fellesskapets subjekt, vi. Eller skjer det en endring i gudstjenesten som gjør at det i liturgien skapes et «vi» eller «oss»? Dette er viktige spørsmål som Thomassen reiser i sin artikkel.

Gjenkjennelseskriteriet, altså vektleggelsen av at det liturgiske subjekt skal kunne kjenne seg igjen, handler om at gudstjenesten skal erfares som relevant. Den liturgiske teologien forutsetter at det liturgiske subjekt er kollektivt. Samtidig som det forutsettes at det liturgiske subjekt er kollektivt, så siktes det ofte, i gudstjenesten, til den enkeltes erfaringer, og da er spørsmålet om hvilke individuelle erfaringer det er som skal være grunnlaget for kollektivets erfaringer.

Videre viser Thomassen til noe hun mener er problematisk, nemlig «kravet om autensitet, og det autonome subjektets rett til å overprøve autoritetene ved å referere til seg selv» (Thomassen, 2008, s.524). På den måten blir det det enkelte subjekt som til slutt avgjør hva som er sant for ham/henne.

Da Thomassen skrev denne artikkelen i 2008, var Nemd for gudstjenesteliv akkurat ferdig med sitt forslag til «Ny ordning for høymessen» (Nemd for gudstjenesteliv, 2008). Viktige stikkord da var fleksibilitet, stedegngjøring og involvering. Målet eller visjonen var at alle skulle kunne kjenne seg igjen i gudstjenesten. Med fleksibilitet åpnes det for å kunne velge ulike liturgiske ledd, bruke ulike varianter og på den måten tilpasse gudstjenesten til målgruppen. Gudstjenesten skulle kunne stedegngjøres slik at den kan tilpasses det lokale og kontekstuelle. Den skulle også involvere flere i både planlegging og gjennomføring.

Temaene kontekstualisering, erfaringsnærhet, gjenkjennelighet, språk og kjønn hører nå til kjerneverdiene for gudstjenestelivet i Den norske kirke. Det vektlegges at folk skal kjenne seg igjen, og at gudstjenesten skal være relevant for deres liv. Thomassen viser til en uttalelse av Nils Riedl i åpen kirkegruppe: «Stadig hører vi om mennesker som kommer til Åpen kirkegruppe og som etter en kveld i kapellet kan si: Det er første gang i hele mitt liv at jeg har kunnet være til stede på en gudstjeneste med hele meg» (Thomassen, 2008, s.525).

Thomassen viser også til Kirkens Ressurssenter mot vold og seksuelle overgrep og det arbeidet de gjør for å synliggjøre erfaringen av å være overgrepsutsatt liturgisk.

Thomassen understreker viktigheten av at «gudstjenesten må snakke sant og gjenkjennelig om våre erfaringer og om Gud. Hvis det kristne språket skal formidle noe frigjørende til mennesker, må menneskers erfaringer tas på alvor i det liturgiske språket» (Thomassen, 2008, s.525). Vi snakker nå også om det liturgiske subjekt som grupper av mennesker med lignende erfaringsgrunnlag. Forfatteren viser til ulike kontekstuelle teologier som latinamerikansk frigjøringsteologi, black theology og feministteologi (Thomassen, 2008, s.526). De har alle vært premissleverandører for erfaringsbasert liturgisk uttrykk. Dette har lagt grunnlaget for en synliggjøring av flere andre marginaliserte grupper som har vært undertrykt på grunn av etnisitet eller seksuell legning. Selv om den kristne tro er basert på en universelt gyldig sannhet, så blir tanken om at den kan uttrykkes i en enhetlig liturgi nå tilbakevist. Thomassen uttrykker det på følgende måte: «Gudstjenesten skal være et sted der mennesker som er slitne, ulykkelige, redde, glade, rasende, friske, sure, syke og stolte kan komme og delta i en hendelse som speiler livet» (Thomassen, 2008, s.526-527). Videre sier hun at når gudstjenesten lykkes i å aktualisere Guds speiling av mennesket, av den anerkjennelse, bekreftelse og utfordring som ligger i dette, da vil det liturgiske møtet som skjer mellom mennesket og Gud være relevant, oppleves relevant. Så ikke bare dogmatisk belæring, men en speiling av livet. Folk som er overdyngnet av skyld og skam kan føle seg truffet av forkynnelse om synd og skyld. Folk som strever med relasjoner, «får høre om en kroppsløs og kjønnsløs kjærlighet som skal være svaret på alle behov» (Thomassen, 2008, s.527).

Videre argumenterer Thomassen for at gjenkjennelseskriteriet bør ses i en større sammenheng. Moderniteten etablerer subjektet som den endelige instans. Thomassen refererer til Robert Pippins oppsummering av Kant: «Mennesket fristilles fra alle autoriteter, slik at autoritetene overprøves av det frie, autonome subjektet» (Thomassen, 2008, s.527). De gamle sannhetene overprøves ved å referere til seg selv. Gjenkjennelsen blir da viktig fordi gyldigheten er knyttet til selvreferanse.

Dette henger sammen med senmodernitetens dekonstruksjon av subjektet. Det enkelte menneske ses på som et resultat av ulike konstruksjoner. Thomassen viser til Repstad og Furseth som sier at «selv om subjektet er dekonstruert, opplever de fleste seg selv som individuelle aktører til hverdags» (Thomassen, 2008, s.528).

Det er fortsatt uklart om det er det individuelle eller det kollektive subjekt som skal speiles. Mye av det Thomassen har vist til av eksempler i denne artikkelen viser at det er det

individuelle som skal speiles. Kanskje vil det til slutt være noen individers erfaringer som får definere hva som er felles for gruppen, men likevel vil det være erfaringer som finnes i gruppen på individnivå. Det er en fare for at det som i utgangspunktet var ment å være en livsnær nedenfra liturgi og teologi, ender med et lukket vi. Det blir et fellesskap for en viss gruppe mennesker som kan identifisere seg ut fra f.eks. felles erfaringer eller meninger. Dermed speiles de individer som kjenner seg igjen i gruppens uttalte erfaringer.

Til nå har de kollektivt liturgiske normene i den norske gudstjenestepraktisen vært definert autoritært og monolittisk av teologisk ekspertise. Dette er bakgrunnen for en kollektiv norm som fungerer som en fellesramme. Nærhet er et honnørord, men nærhetsidealet kan stå i fare for å banalisere liturgien. Det er en avstand i møte med det hellige. Thomassen viser til Espen Dahl som skriver om møtet med det hellige. «*En gudstjeneste som bare vektlegger gjenkjennelighet, makter ikke å bryte den profane hverdagens rytme*» (Thomassen, 2008, s.531).

Thomassen avslutter artikkelen med å definere ordet «speiling». Å speile handler om å se og tolke adekvat, å bli sett utenfra, å på den måten bli både anerkjent og utfordret. Det handler også om å bli elsket. Til slutt skriver Thomassen: «Evangeliet handler om å speile adekvat. Subjektet som speiles, er større enn individet. I det å bli sett utenfra, åpnes det ikke bare for selvbekreftelse. I dette ligger også motstand og korreksjon» (Thomassen, 2008, s.531).

Analyse

Bruken av pronomener

I Syndsbekjennelsene ser vi ulike bruk av pronomener. Det vil være interessant å se nærmere på om bruken av entall- og flertallsform i syndsbekjennelser gjør noe med opplevelsen av relevans. Jeg vil nå se på bruken av pronomener i materialet, og deretter se dette i forhold til Thomassens teoretiske kategorier «Det individuelle og det kollektive subjekt». Kanskje vil vi her oppdage at det ligger føringer i materialet i forhold til om vi tenker subjektet som subjektivt eller kollektivt? Samtidig er det viktig å forstå at bruken av pronomener ikke er absolutt med tanke på det subjektive og det kollektive. Et «jeg» kan være åpent og inkluderende, og et «vi» kan være lukket og ekskluderende. Derfor vil ikke bruken av pronomener være sentralt, men likevel gir den meg en base i analysen og drøftingen, et slags startpunkt i min tilnærming til analyse og drøfting opp mot problemstilling.

I syndsbekjennelsen

Med bakgrunn i Thomassens kategorier det individuelle og det kollektive subjekt, vil jeg nå foreta en analyse av nevnte materiale, og jeg begynner med syndsbekjennelsen. I gudstjenesteboken for Den norske kirke, er det fire alternativer til syndsbekjennelse (Kirkerådet, 2020, 16-17). I tillegg er det anledning til å bruke syndsbekjennelsen fra 1977-ordningen. Når det gjelder bruken av pronomen i de fem alternativene ser vi at syndsbekjennelsene grovt kan deles i to.

- A) «Gud vær meg nådig! Jeg har syndet mot deg og sviktet min neste...» (Kirkemøtet, 2020, s.16).
- B) «Gud, vær meg nådig! Tilgi meg min synd for Jesu Kristi skyld...» (Kirkemøtet, 2020, s.17).
- C) Gud, du kjenner og elsker oss alle. Du vil at vi skal ta vare på hverandre og på jorden. Vi vet at vi svikter... Tilgi oss... (Kirkemøtet, 2020, s.17).
- D) Hellige Gud, vår skaper, se i nåde til oss. Vi har syndet mot deg og brutt dine bud. Tilgi oss for Jesu Kristi skyld. Sett oss fri... (Kirkemøtet, 2020, s.17).

1977) Hellige Gud, himmelske Far, se i nåde til meg, syndige menneske, som har krenket deg med tanker, ord og gjerninger og kjenner lysten til det onde i mitt hjerte... Tilgi meg alle mine synder... (Kirkemøtet, 2020, s.17)

Variant A, B og den tidligere fra 1977, bruker pronomenene jeg, meg, mitt, mens variant C og D bruker vi, oss, vår. Ut fra Thomassens inndeling, kan det se ut som om subjektet i den første gjør et forsøk på å speile det individuelle, mens det andre det kollektive.

I innledningen brukes flertallsformene oss, våre og vi. Det er interessant å se at liturgen fra innledningen og over i variant A, B og variant fra 1977 dreier fokuset fra det kollektive med bruk av oss, våre og vi, til jeg, min og meg. Er det slik at det i innsteget til syndsbekjennelsen informeres, kanskje pedagogisk, om hva som skal skje, og at det i selve syndsbekjennelsen dreies mer mot det individuelle for å synliggjøre at det her er snakk om den enkeltes tanker, ord og gjerninger, den enkeltes synd i møte med den Gud som kan tilgi?

I skriftemålsliturgien

I skriftemålsliturgien slik den står i Norsk salmebok fra 2013 (*Norsk salmebok*, 2013, s.1316-1317) innledes det med at liturgen, eventuelt sammen med den som skal skrifte, ber en bønn. Bønnen er hentet fra salme 139, og handler om at Gud kjenner mine tanker og alt det jeg foretar meg. Videre følger bønn om at Gud skal ransake meg for å se om jeg er på riktig vei. Det er en direkte bønn der jeg som skriftende henvender meg direkte til Gud som her har formen «du». Her brukes ikke flertallsform, men «jeg», «meg», «mine», «mitt» og «meg». Etter denne bønnen kommer selve syndsbejennelsen. Her er det to varianter: en er fri og begynner med «jeg bekjenner...». Den andre er en ferdig formulert syndsbejennelse som vi kjenner igjen som alternativ A fra gudstjenesteboken. Som vist tidligere bruker denne syndsbejennelsen pronomene: Jeg, deg, min og meg. Etter bejennelsen kommer delen om binde og løsemakten. Liturgen viser til det som står skrevet i Johannes 20, 22-23 (Joh.20, 22-23, Bibel 2011). Dette skriftstedet gir disiplene makt til å tilsi noen tilgivelse for synd. Selve skriftstedet omtaler disiplene i flertalls form, men også de som mottar absolusjon som noen og deres. Når ordet om binde og løsemakten er lest, kommer delen der den som leder skriftemålet gjerne legger hånden på hodet til den som skrifter, og tilsier den som skrifter alle sine synders forlatelse. Formen er direkte og bruken av pronomene jeg, dine og deg kan understreke det individuelle fokuset i absolusjonen. Dette handler om den enkeltes bejente synd, og ikke fellesskapets synd. Etter syndsforlatelsen ber den som leder skriftemålet og den som bekjenner fadervår sammen. Det er interessant å se at bønnen Jesus har lært oss å be, bruker flertallsform. Vår far i himmelen, gi oss i dag vårt daglig brød, tilgi oss vår skyld, slik også vi tilgir våre skyldnere, la oss ikke komme i fristelse og frels oss fra det onde. Skriftemålet avsluttes med velsignelsen som igjen er individuell med gjentakende bruk av pronomenet deg.

Skriftemål gjennomføres oftest etter at noen har uttrykt et ønske om å bejenne eller fortelle om noe som ligger han eller hun på hjertet. Dermed får skriftemålet et individuelt preg, og det som bejennes er noe den som skrifter opplever å ha gjort galt. Den som skrifter opplever gjerne skyld og kanskje også skam knyttet til noe som er gjort.

Til slutt vil jeg se på bruken av pronomene i en salme som står oppført i Norsk salmebok fra 2013 (ref. Salmebok) i kapitlet «Bots- og bønnedag»

Salmer «Bots- og bededag»

Salme 261 – Der mange skal komme fra øst og fra vest

I denne Landstadsalmen fra 1861 nevnes kjente bibelske personer i første vers (Norsk salmebok, 2013, s.328). Alle skal være gjester hos Jesus i himmelen. Verset avsluttes med «Miskunne deg over oss, Jesus». Her brukes pronomenet «vi» og «oss». I neste vers skriver Landstad om de som hovmodig i tro på seg selv vender seg bort fra Guds nåde (Norsk salmebok, 2013, s.328). Verset avsluttes på samme måte med «Miskunne deg over oss, Jesus». Også her brukes «vi» og «oss». I tillegg brukes «sitt liv» og «sin sjel». Det naturlige har vært å fortsette med flertallsform, men her velger forfatteren å bruke «sitt» og «sin» i entall. Dette skaper en bro mellom det individuelle og det kollektive. I vers fire brukes både «jeg» og «oss» (Norsk salmebok, 2013, s.329). Verset oppsummeres på samme måte som alle de andre versene i «Miskunne deg over oss, Jesus». Slik fortsetter salmen, men i siste vers brukes kun flertallsform som «de salige» og igjen til slutt «miskunn deg over oss, Jesus». Selv om mange av versene bruker pronomen i entall, avsluttes alle vers på samme måte med «oss». I tillegg avsluttes hele salmen med et helt vers som kun bruker flertallsform.

Thomassen viser til Nemnd for Gudstjenestelivs forslag til Ny ordning for hovedgudstjenesten i Den norske kirke (Thomassen, 2008, s.524-525). Der beskrives gudstjenesten som et sted der det skapes et vi, altså der subjektet i utgangspunktet er individuelt, men i møte med liturgi og forkynnelse omdannes de enkelte gudstjenestedeltakerne til et kollektivt «vi». Denne salmen har noe av dette i seg. I versene kan den enkelte kjenne seg igjen, speiles, men i dette synliggjøres det kollektive i siste verselinje og i hele siste vers. En annen sak er om alle kommer dit, om salmens tekst appellerer og speiler den enkelte. Det vet vi ikke noe om. Det mest sannsynlige kan være at enkelte kan kjenne seg igjen, og at salmens «de» og «oss» favner noen, men kanskje ikke alle.

Selv om det er interessant å se på bruken av pronomen, så kan det se ut som om «jeg» eller «vi» ikke er avgjørende for om liturgien klarer å speile livet. «Jeg» kan være både åpent og lukket, og det samme med «vi». Om vi, i det liturgiske møtet mellom Gud og mennesker, bruker «jeg» eller «vi», så trenger ikke det være avgjørende for gudstjenestens relevans, opplevelsen av å kjenne igjen noe fra sitt eget liv. Selv om det ligger en intensjon om å møte et kollektivt subjekt, så kan det være en fare for at det konstrueres et lukket «vi». Derfor vil jeg nå se på kategoriene gjenkjennelig og ugjenkjennelig, men også fortrolig og fremmed.

Spennet mellom det gjenkjennelige og ugjenkjennelige, mellom det fortrolige og det fremmede

I sitatet fra Obstfelder beskrives et subjekt som opplever seg selv som fremmedgjort, som en som betrakter det som skjer fra sidelinjen. «Jeg er visst på feil klode, her er så underlig». «Jeg ser, jeg ser (Universitetet i Oslo, 2019). Obstfelder bruker setningen «Jeg ser de fjerne kirketårn» kanskje for å vise at dette også kan handle om at hovedpersonen opplever seg selv som fremmedgjort i forhold til det religiøse uttrykket. Dette er nært beslektet med mye av det Thomassen skriver i sin artikkel. Her skriver hun om viktigheten av at det liturgiske subjekt opplever gudstjenesten som relevant, at han eller hun gjenkjenner seg selv i det liturgiske uttrykket.

Videre understreker hun viktigheten av at vi klarer å lage relevante gudstjenester, og at alt annet er meningsløst. I dette oppstår analysekategoriene gjenkjennelig og ugjenkjennelig, og i det også fortrolig og fremmed. Hvis liturgien klarer å speile de erfaringene som gudstjenestedeltakeren har, vil det være gjenkjennelig, og motsatt. Klarer ikke gudstjenesten og liturgien å speile erfaringene, vil det skape distanse og ugjenkjennelighet. Da kan gudstjenesten bli et sted for moralisme og dogmatisk belæring. Thomassen viser til en saksorientering fra Ungdommens kirkemøte der det står om en gudstjeneste som berører, om en lengsel etter å kjenne igjen sitt eget liv i gudstjenesten slik at gudstjenesten ikke blir noe fremmed (Thomassen. 2008. s.525). Og kanskje er det når gudstjenesten berører, fortroligheten oppstår?

Kategoriene gjenkjennelig, ugjenkjennelig og fortrolig og fremmed vil jeg nå bruke opp mot mitt materiale, og da spesielt i forhold til syndsbekjennelsen i de varianter som er skissert ovenfor. Selv om det er vanskelig i en analyse å si noe om hvor gjenkjennelig syndsbekjennelsen oppleves av den enkelte, kan det likevel være mulig å se om det legges til rette for gjenkjennelighet. I drøftingen opp mot problemstillingen min, vil dette uansett være interessant å se nærmere på.

I syndsbekjennelsen

Som vist tidligere finnes det fire ulike varianter av syndsbekjennelsen (Kirkerådet, 2020, s.16-17). Det er også mulig å bruke syndsbekjennelsen fra 1977-ordningen (Kirkerådet, 2020, s.17). I tillegg åpnes det i Den norske kirke for å bruke andre syndsbekjennelser enn disse fem

og eventuelt utforme egne lokalt. Dette åpner for at de som forbereder gudstjenesten til en viss grad kan tilpasse syndsbekjennelsen til målgruppen som er den menigheten som vil være til stede under gudstjenesten. Tilpasningen vil da i beste fall være kollektivt differensiert. Jeg vil nå ta i bruk analysekategoriene gjenkjennelig og ugjenkjennelig, men også fortrolig og fremmed. Ligger det noe i materialet som mennesker kan kjenne igjen, som skaper fortrolighet, eller skaper innhold, ord og formuleringer distanse og avstand? Jeg begynner med variant A, og forutsetter med de andre.

I variant A er første setning: «Gud, vær meg nådig!» De fleste av oss vil kanskje skjønne hva som menes, men sannsynligvis ikke alle. Setningsoppbyggingen er ikke slik vi ellers er vant til, noe som i seg selv kan skape en viss distanse for kirkefremmede. Dette direkte bønneropet forutsetter også at den som ber er i den posisjonen at han eller hun føler et behov for å be om nåde. Dette gjelder for så vidt all syndsbekjennelse. Når syndsbekjennelsen er kollektiv, kan denne bønnen falle naturlig for en del av gruppen som kjenner kirkens indre liv, men ikke alle. Graden av gjenkjennelse vil da med stor sannsynlighet være varierende. Etterpå kommer selve bekjennelsen. Språket er tilgjengelig forutsatt at det ligger en forståelse av hva begrepet synd betyr i bunnen. Videre ramses det opp ulike områder vi kan ha syndet på, tanke og ord, med det jeg har gjort, og med det jeg har forsømt. Så kommer selve bønnen om tilgivelse: Tilgi meg min synd og skap i meg et rent hjerte, og gi meg kraft til nytt liv... Spørsmålet blir om syndsbekjennelsen slik den står her er lukket, og kollektiv for en bestemt type mennesker?

Variant B er kortere. Den begynner med den samme bønnen: Gud, vær meg nådig! Setningene med bekjennelser som vi finner i Variant A er tatt ut, og vi går direkte til bønn om tilgivelse om å få et rent hjerte og kraft til nytt liv. Ellers er den lik variant A.

I Variant C er språket forenklet. Den første setningen i A og B, er erstattet med: «Gud, du kjenner oss og elsker oss alle». Gud tiltales som «du», og formen blir direkte. Her er nestekjærlighet og felles ansvar for jorden vektlagt. Det kan virke som om det kollektive er vektlagt, det kollektive ansvar, men selv om det språklig er vekt på det kollektive, trenger det ikke nødvendigvis oppleves slik for den som tar del i liturgien. I selve bekjennelsen er språket enkelt: Vi vet at vi svikter og gjør deg imot. Her er det en erkjennelse av skyld. Bønnen om tilgivelse er svært enkel: Tilgi oss og hjelp oss, og ikke for Jesu Kristi skyld, men kort og godt for Jesu skyld. Med et mer hverdagslig språk, vil syndsbekjennelsen kanskje være mer tilgjengelig for de som ikke er kirkevante?

I variant D omtales Gud som skaper og som hellig. Her brukes frasen «se i nåde til oss». Dette kan være en kjent formulering for mange, men kanskje ikke alle. Også her vektlegges et kollektivt ansvar for skaperverket og ansvar for våre medmennesker. I bønne: «Sett oss fri til å tjene deg» kan det virke som om det er en grunnleggende forståelse for at mennesket er undertrykt av synd, og av vi må settes fri. Kanskje ligger det en syndsforståelse i bunnen som ikke nødvendigvis handler om individuell skyld, men heller/også om et «vi» som er kollektivt undertrykt.

I tillegg til disse fire er det mulig å bruke bekjennelsen fra 1977. Dette er en syndsbejennelse som noen kirkevante vil være fortrolig med, spesielt de eldste i menigheten. Formuleringene er preget av et språk som vi ikke bruker i dag. «Se i nåde til meg, syndige mennesker», krenket deg», «langmodighet», «gi meg å...», alle disse ordene og uttrykkene kan skape distanse for mange, men det motsatte for de som er vant til å gå i kirken.

Jeg vil avslutte denne enkle analysen av de ulike syndsbejennelsene med å se på hvordan syndsbejennelsen introduseres i gudstjenesten. I gudstjenesteboken kan den innledes på fire ulike måter. De to første begynner med: La oss bøye oss for Gud...» og de to siste med «I tillit til Guds nåde vil vi...». Innledningen er kort og gir ikke rom for å bygge en kollektiv referanseramme for det som nå skal skje. Det er mulig å legge til mer, men slik jeg opplever det blir det gjort i liten grad. Hvorfor bejerner vi? Hva bejerner vi? Hva som skjer når vi bejerner kommer tydeligere til uttrykk i skriftsted som følger etter syndsbejennelsen. Mange er innoen gudstjeneste i løpet av et år. Det kan være dåp, konfirmasjon eller andre sammenhenger, og den liturgiske forståelse vil være svært varierende. Liturgiske elementer kan være gjenkjennelig, men også fremmede og lite gjenkjennelig for en del andre. Å bejerner synd forutsetter også at kirkegjengeren/menigheten opplever et behov for å bejerner og få tilgivelse. Som nevnt tidligere avsluttes syndsbejennelsen med løftesord. Her er det to alternativer.

Thomassen skriver om det problemet som oppstår når det liturgiske reformarbeidet vektlegger gjenkjennelse som viktig for at gudstjenesten skal oppleves som relevant (Thomassen, 2008, s.523). Hvem er det som skal kjenne seg igjen? Er det menigheten som en kollektiv størrelse? Eller er det individet? Eller er det kanskje grupper av mennesker som oppstår i møte med liturgien? Til grunn for syndsbejennelsen kan det ligge ulike motivasjoner. Eksempler kan

være de som har en følelse av skyld og de som opplever seg som offer for andres undertrykkelse. Det kan se ut som de ulike syndsbekjennelsene prøver å legge til rette for at motivasjonen for en felles syndsbekjennelse er forskjellig, men menigheten vil i de fleste tilfeller være mangfoldig på den måten at den vil bestå av forskjellige mennesker med forskjellige behov og ønsker. Alt dette skal jeg komme nærmere inn på i drøftingskapitlet. Syndsbekjennelsen forutsetter at gudstjenestedeltakeren er i en posisjon der han eller hun opplever det som relevant å bekjenne synd og få tilgivelse. Uvanlige setningsoppbygginger og bruken av ord og begreper som kan oppleves fremmed for mange, kan bidra til distansering. Dette kan være ord som nådig, syndet, kraft, syndige menneske, krenket deg, langmodighet og mere til. Selv om det subjektive kommer til uttrykk i pronomenet «jeg», så er det ikke nødvendigvis det individuelle som er det sentrale, men heller om den som bekjenner kan plassere seg i den gruppen som ønsker å bekjenne. Syndsbekjennelsen som liturgisk element kan være både gjenkjennelig og skape fortrolighet om du kjenner gudstjenestens liturgi, om troen på Jesus som frelser er viktig for deg. Er den ikke det, så kan det fort oppleves fremmed, og språket kan bidra til å forsterke dette. Det ligger heller ikke noe element av forklaring i forkant som kan hjelpe gudstjenestedeltakerne og forstå hva syndsbekjennelsen egentlig handler om.

Nå skal jeg se nærmere på skriftemålsliturgien, og da med samme blikk, med samme analysekategorier: Det gjenkjennelige og det ugjenkjennelige, det fortrolige og det fremmede.

I skriftemålsliturgien

Ved et skriftemål er subjektet i utgangspunktet individuelt. Ofte gjennomføres et skriftemål etter en henvendelse med et ønske om å snakke med f.eks. en prest, eller at noen foreslår det når en situasjon tilsier at det kan være til hjelp. Selv har jeg gjennomført noen skriftemål, og da med eldre mennesker i livets siste fase som har uttrykt et ønske om å bekjenne synd som de har «båret på». I og med at dette vanligvis gjennomføres en til en, så åpner det for muligheten for å samtale både før og etter skriftemålet, men også underveis med forklaringer o.l. Denne muligheten har vi ikke på samme måte ved en vanlig syndsbekjennelse. Den som skrifter har som oftest et uttrykt behov, og står i en posisjon der behovet for å bekjenne og motta absolusjon er til stede. For å bruke et mer pedagogisk uttrykk, så er denne formen for syndsbekjennelse mer individuelt differensiert, altså tilpasset den enkelte ved at alt kan forklares og gjøres tilgjengelig for den som skrifter.

I begynnelsen leses det fra salme 139, før selve syndsbejennelsen kommer. Den kan gjennomføres på to måter: enten ved at den som skrifter forteller fritt om det som ligger han eller henne på hjertet, eller at en av syndsbejennelsene leses høyt. Selve absolusjonen er direkte og tydelig. Syndsbejennelsen er aktualisert ved at det foreligger et ønske eller et reelt behov for å bejenne. Med muligheten for å legge til forklarende elementer som kan koble det liturgiske til bejennersens liv, så kan liturgien oppleves som relevant. Ut fra våre kategorier, så øker det sannsynligheten for at liturgien er gjenkjennbar og relevant. Fortroligheten oppstår når den som skrifter bejener og deler fra sitt innerste liv. Det er interessant å ta skriftemålet med i betraktningen fordi det kan bidra til å belyse problemstillingen og spørsmålet hva som skal til for at en gudstjenestedeltaker, her den som bejener, opplever gjenkjennelighet og fortrolighet, i motsetning til ugjenkjennelighet og en følelse av å være fremmed.

Oppsummering av analyse

Det er interessant å se nærmere på bruken av pronomen, men det er ikke nødvendigvis det som avgjør om noe oppleves som gjenkjennelig eller ugjenkjennelig, fortrolig eller fremmed. Som sagt tidligere kan pronomen i førsteperson være både åpen og lukket. Flertallsformen avgjør heller ikke om det liturgiske subjekt opplever gjenkjennelse og fortrolighet. Motsatt kan liturgiske subjekt ha en opplevelse av ugjenkjennelighet og en følelse av å være fremmed, til tross for hvilken form det språklige subjekt har. Thomassen selv viser i sin artikkel til en diskusjon i NRK om bruken av dialekt kontra standardspråk i sine sendinger (Thomassen, 2008. s.530). Ifølge språkforsker Sylfest Lomheim kan dette være problematisk. Han mener standardspråkene representerer en fellesramme som alle har et forhold til. På den måten blir språket et uttrykk for det kollektive subjekt. Selv om det i syndsbejennelsen og skriftemålsliturgien ikke er snakk om standardspråk og dialekt, kan språket bidra til gjenkjennelighet eller ugjenkjennelighet, fortrolighet og fremmedfølelse, alt etter hvem som deltar i gudstjenesten. I reformarbeid er det et uttalt mål at alle skal kjenne igjen noe fra sitt eget liv i gudstjenesten. De ulike syndsbejennelsene har forskjellig utforming, men de er ikke veldig forskjellig. Spørsmålet er om de klarer å representere vår følelse av tilkortkommenhet, vårt behov for bejennelse og tilgivelse, vårt behov for å bli sett på en slik måte at de skaper gjenkjennelse og fortrolighet?

Et annet funn kommer til syne hvis en sammenligner syndsbejennelsen og skriftemålsliturgien. Syndsbejennelsen gjennomføres vanligvis som en del av gudstjenesten, og innledes med en kort setning. I Gudstjenesteboken står det at syndsbejennelsen innledes

med, og så kommer det fire (fem) alternativer (Kirkerådet, 2020, s.16). Når noen ønsker å skrifte, så vil det ofte være en samtale i forkant. Selve gjennomføringen kan individualiseres med forklaringer og veiledninger, og i selve skriftemålet kan den som bekjenner bruke egne ord om han eller hun ønsker det. Dette kan bety at det ligger et større potensiale for at det individuelle subjekt kan speiles i skriftemålsliturgien. Spørsmålet blir da: Finnes det en overføringsverdi fra dette og opp mot den ordinære syndsbekjennelse som er en del av hovedgudstjenesten? Ligger det et potensiale i mellomrommene, altså i rommene før, mellom og etter de liturgiske elementene? Er det mulig å bygge bro mellom fastlagt liturgi og det liturgiske subjekt? Dette ønsker jeg å følge opp i den videre drøftingen. I oppsummeringen vil jeg ikke konkludere, men heller la dette være basis for videre drøfting.

Drøfting

For en tid tilbake fikk jeg en telefon fra en bekjent. Gjennom en god del år har han gått på gudstjenester i Den Katolske kirke der han bodde, uten at han kaller seg katolikk. Så flyttet han tilbake til hjembyen, og da ble det naturlig å oppsøke kirken (Den norske kirke) som han var både døpt og konfirmert i. Det var etter det besøket han ringte meg. «Hva har skjedd med kirka mi!» ropte han omtrent ut. Han hadde vært med på en gudstjeneste der det deltok mange konfirmanter. De sto for mange underholdningsinnslag og liturgien var forenklet for å imøtekomme målgruppen som i hovedsak besto av konfirmanter med foresatte. Etter å ha hørt hans opprørte beskrivelser av hvordan han opplevde det å være gudstjenestedeltaker den kvelden, skjønnte jeg at han kjente seg fremmed. Han kjente seg ikke igjen i liturgi og innhold, og på den måten møtte ikke gudstjenesten de forventninger som han hadde. Denne historien forteller noe om kompleksiteten vi står overfor når vi skal forberede en gudstjeneste. Her har vi sett nærmere på hvordan syndsbekjennelsen og skriftemål speiler det individuelle eller det kollektive subjekt, og i denne fortellingen opplevde min venn at den ikke ble speilet.

Thomassen beskriver dette som et «problem når det liturgiske reformarbeidet vektlegger gjenkjennelse som et kriterium for at gudstjenesten skal erfares som relevant» (Thomassen, 2008, s.523). Spørsmålet er da: hvilket subjekt skal kjenne seg igjen? Det individuelle eller det kollektive? Det ligger en forutsetning i den liturgiske teologi om at subjektet er kollektivt, men med så mange individuelle erfaringer, ståsted og opplevelser: Hvem skal legge premissene for de kollektive erfaringene? Eller er det slik at alt det individuelle møtes og blir til et kollektivt «vi»?

I møte med Det hellige

I sin artikkel viser Thomassen til Espen Dahl som i sin bok *Det hellige* skriver om det hverdagslige i møte med det Hellige (Thomassen, 2008, s.531). I den sammenhengen skriver Thomassen: «En gudstjeneste som bare vektlegger gjenkjennelighet, makter ikke å bryte den profane hverdagens rytme» (Thomassen, 2008, s.531). Kanskje var det det min venn opplevde da han besøkte kirka fra oppveksten.

I arbeidet med å skape gjenkjennelighet for denne gruppen mennesker som her i hovedsak var konfirmanter og foresatte, kan det ha gått ut over gudstjenesten som et møtepunkt mellom Det hellige og det hverdagslige, mellom Det hellige og det profane. Hva med syndsbejennelsen? Hvordan nærmer vi oss en hellig Gud med bejennelse og bønn om tilgivelse? Denne diskrepans som oppstår mellom et syndig menneske og en hellig Gud. Speiler syndsbejennelsen et kollektivt subjekt som innser sin egen tilkortkommenhet og nærmer seg sin Gud med bejennelse og bønn om tilgivelse?

Espen Dahl skriver om forholdet mellom det hellige og det profane og viser spesielt til to modeller: Seperasjonsmodellen og integrasjonsmodellen (Dahl, 2008, s.55-59). I seperasjonsmodellen er Det hellige separert fra hverdagen. Det hellige tilhører ikke hverdagen. Her får vi motsetninger som hellig-profant og fremmed og fortrolig. I den andre modellen, integrasjonsmodellen, er religionen en integrert del av hverdagen, en kraft som integrerer Det hellige i det hverdagslige, som igjen stifter enhet og harmoni. Religionens oppgave er å innordne det hverdagslige i en større sammenheng, et hellig kosmos. Dahl skriver da at i denne modellen «tas brodden av det forurolige og fremmede» (Dahl, 2008, s.55).

Hvis vi ser på syndsbejennelsene kan det virke som om alle fire (fem) i ulik grad polariserer Gud og menneske, hellig og syndig. Gud vær meg nådig, la oss bøye oss for Gud, gi meg å frykte og elske deg alene. Alle disse formuleringene viser til en avstand mellom Gud og menneske forårsaket av synd, og at bejennelsen og bønn om tilgivelse gjenoppretter forholdet mellom Gud og menneske.

I min problemstilling spør jeg om hvordan syndsbejennelse og skriftemål speiler det individuelle og det kollektive i Den norske kirke. Er det noe universelt ved det subjektive, noen forhold som gjelder alle? Er menneskets følelse av tilkortkommenhet noe universelt som

gjør at syndsbekjennelsen kan speile en kollektiv tilstand og et behov for tilgivelse? Kanskje er det i dette at det skapes et «vi», og at det ikke bare blir snakk om «min» og «din» synd, men en felles tilstand av tilkortkommenhet? Jeg har tidligere sett på bruken av pronomener, «jeg», «meg», «vi», «oss», og oppdaget at dette ikke gir et endelig svar på om det individuelle eller det kollektive speiles. Som sagt tidligere kan «jeg-et» være både åpent og lukket, det samme med «vi». Selv om det kan være slik at vi går inn i syndsbekjennelsen med «egen» synd, så oppstår det et felleskap, et oss, når vi både hver for oss og sammen bekjenner og ber om tilgivelse. Vi er alle i «samme båt». På den måten kan vi kanskje si at i det individuelle oppstår et «oss». I møte med Det hellige, bøyer vi oss og bekjenner vår synd.

Det språklige

I analysen så jeg nærmere på hvordan ord, uttrykk og setningsoppbygging kan bidra til gjenkjennelighet eller til ugjenkjennelighet. Språk kan skape distanse og motsatt, nærhet. Vi har ofte hørt folk si: «Vi snakker samme språk». Med det sier vi at vi forstår hverandre, vi er på nivå selv om det kanskje ikke alltid handler om det rent språklige. Det er interessant å se nærmere på hva liturgien kommuniserer til den som er i kirken. Thomassen og Lomheim argumenterer i en artikkel for at bønner i dag har blitt mer ordrike, mer sentimentale med bruk av emosjonsspråk (Balsnes og Henriksen, 2015, s.175). Thomassen skriver også i en artikkel i Vårt Land i 2015, at syndsforståelsen har gått fra å være nærsynt til langsynt, fra «lysten til det onde i mitt hjerte» til menneskets ansvar for krig, urettferdighet og klimaødeleggelser (Balsnes, Henriksen, 2015, s.175). Kanskje kan ordlyden i syndsbekjennelsene forsterke denne forståelsen. Hvis syndsbekjennelsen skal speile gudstjenestedeltakernes erfaringer har det språklige en funksjon som kan skape gjenkjennelighet og ugjenkjennelighet, skape fortrolighet fremfor å distansere. Når Thomassen argumenterer for at bønner (og kanskje syndsbekjennelser) har blitt mer ordrike, så kan det være verdt å diskutere om dette folkeligjør liturgien på en slik måte at avstanden mellom Det hellige og meg som gudstjenestedeltaker blir redusert. Noen kan også hevde at et høytidelig språk vil understreke alvor, ydmykhet og nødvendig distanse. Det er lett å tenke at vi må gjøre gudstjenesten mer tilgjengelig for den enkelte, men klarer vi da å møte den spennvidden i en gruppe menneske, og kanskje vil vårt forsøk på en folkelig tilnærming gå ut over gudstjenesten som et møte mellom det hellige og hverdagslige.

To eksempler

Ulike menigheter har ulike særpreg. Selv jobber jeg i to helt forskjellige menigheter. I den ene menigheten er det mange foreningsfolk som kjenner kirkens indre liv og liturgi. Mange av disse har klare forventninger til gudstjenesten, og dermed også til utforming og gjennomføring av syndsbekjennelse. Hos disse kan behovet for å syndsbekjennelse bunne i et opplevd ønske om å få bekjenne og få tilgivelse. Syndsbekjennelsen har ikke noe behov for forklaringer, og gjennomføres med innlevelse og fortrolighet. Graden av gjenkjennelighet er høy, forutsatt at kjente syndsbekjennelser brukes. Her kan det virke som om at syndsbekjennelsen speiler det individuelle, men også det kollektive på den måten at mange er i samme situasjon, og har en relativt felles forståelse av hva synd er. Selv om dette preger gudstjenestelivet, så vil det også være andre til stede i gudstjenesten. Det kan være dåpsfølger, konfirmanter med foresatte osv. Da vil menigheten som kollektiv størrelse ha en ulik tilnærming til syndsbekjennelse. Spørsmålet i min problemstilling aktualiseres. Utfordringen er spørsmålet om hvem det er som speiles? Det individuelle eller det kollektive subjekt? Selv om eksempelet over er spisset, så tydeliggjør det det mangfold vi står overfor i planlegging og gjennomføring av gudstjeneste. Både det språklige og forståelsen av synd som ligger til grunn kan både distansere og skape fortrolighet, være gjenkjennelig og samtidig ugjenkjennelig. I den andre menigheten jeg jobber, er det ingen fra misjonsforeningene. Menigheten har et folkekirkelig preg, og antall besøk avhenger i stor grad av om det er noen kirkelige handlinger som dåp eller konfirmasjon. De fleste som er til stede, er ofte ikke fortrolige med liturgi og gudstjenestens indre liv. I den sammenhengen kan syndsbekjennelsen generelt være ugjenkjennelig. Samtidig har mange en forventning om høytid, om noe hellig og forholder seg til det som skjer i gudstjenesten med respekt. Hvem speiler syndsbekjennelsen da? I stor grad brukes versjon A, og mange kan kjenne igjen utformingen, men det er ikke like sikkert at utforming og innhold skaper fortrolighet. Kanskje kan mange oppleve den fremmedfølelse som Obstfelder beskriver i diktet sitt? Disse to menighetene synliggjør den utfordringen kirken står overfor. Hvem skal syndsbekjennelsen speile, det kollektive eller det individuelle. Hvordan kan dette løses. I denne sammenhengen kan pedagogisk teori bidra til å belyse problemstillingen, og da kanskje til og med praktisk med tanke på hvordan vi kan skape gjenkjennelighet og fortrolighet, i motsetning til ugjenkjennelighet og distanse (følelse av å være fremmed).

Pedagogisk teori

Vygotsky og sosiokulturell læringsteori

Kanskje er det mulig å se på syndsbekjennelsen som en aktivitet? I den sammenhengen kan Vygotskys sosiokulturelle læringsteori bidra med lys over min problemstilling (Strandberg, 2014, s.25-28). Aktiviteter er sosiale. I aktivitetene benyttes ulike hjelpemidler som fungerer som verktøy eller tegn, noe som hjelper oss å orientere oss i det landskap vi beveger oss inn i. De er også situerte på den måten at aktiviteten foregår i en bestemt situasjon, bestemte sted og miljøer. De er også kreative og grenseoverskridende. Alt dette bidrar til å se på forutsetningene som her ligger til grunn for læring, at læring skjer i en sammenheng og ikke som en isolert hendelse i hodet til den lærende (Strandberg, 2014, s.25-28).

Hvis vi retter vårt fokus på syndsbekjennelsen så er aktiviteten sosial (ved gjennomføring i en gudstjeneste). Den foregår i interaksjon med liturg og med andre som deltar i gudstjenesten. Verktøyet kan være innledning, selve formuleringen av syndsbekjennelsen og det etterfølgende bibelord. Syndsbekjennelsen er situert fordi den foregår i et kirkerom. De forventinger og opplevelser som ligger til grunn i det rommelige kan bidra til vår opplevelse av syndsbekjennelsen. Så til det siste punktet. Aktiviteten er kreativ. Deltakelse i syndsbekjennelse er kreativt og grenseoverskridende på den måten at vi ideelt sett tolker den inn i vår sammenheng og situasjon. Den kollektive bekjennelsen tolkes inn i egen tilkortkommenhet, egen synd, men også menneskets tilkortkommenhet og synd. Dette avhenger av hvilken syndsforståelse som ligger til grunn.

Hvis vi ser på det første punktet, det sosiale, så kan sammenhengen bidra til en kollektiv opplevelse av å være i berøring av noe hellig, en kollektiv opplevelse av at menigheten samlet nærmer seg Gud med bønn om tilgivelse. I møte med en av de formulerte syndsbekjennelser er det interessant å se hvordan denne artefakten virker på oss, hvordan utformingen og språket kommuniserer. Skaper det fortrolighet eller distanse? Gjenkjennelighet eller det motsatte? Her ligger det et potensiale til at det individuelle kan speiles. Det kan skje i den grad den enkelte tolker det formulerte inn i sin egen situasjon, og at i det den enkelte uttrykker seg oppstår en reell bekjennelse og en reell bønn om tilgivelse. Her er aktiviteten, eller syndsbekjennelsen, grenseoverskridende.

Alt dette foregår i et rom. Rommet legger føringer på den som er i det. Utforming og innhold skaper assosiasjoner som en møteplass mellom det profane jeg (eller oss) og det hellige. Kanskje kan denne forståelsen av syndsbejennelse gi oss noen tanker om hvordan vi kan møte bredden og spennvidden i menigheten. Er avstanden mellom det formulerte og det vi har med oss inn i gudstjenesten markant, så kan det hende at linken mellom det kollektive og det individuelle blir for stor, og at vi ikke evner å finne koblingen til vårt eget virkelige liv. Dermed speiles hverken det kollektive eller det individuelle. Vygotsky snakker også en del om «den nærmeste utviklingszone» (Strandberg, 2014, s.26). Er avstanden mellom den lærende og det som skal læres for stort, vil det skape avmakt og distanse. Er avstanden ikke for lang, men i den nærmeste utviklingszone, så er det potensielt mulig å nå læringsmålet, gjerne samhandling med omgivelsene. Kanskje kan dette si noe om syndsbejennelsen? Opplevs syndsbejennelsen som fremmed og uforståelig, så vil ikke gudstjenestedeltakeren strekke seg etter å forstå og koble det til eget liv. Er det da mulig å gjøre noe med sammenhengen slik at syndsbejennelsen blir et opplevd viktig ledd i gudstjenesten? At selve artefakten kan kobles til reelle liv, og skape gjenkjennelighet og fortrolighet?

Mellomrommene i liturgien

Vi har sett at sosial læringsteori sier mye om det sosiale, om artefaktene, om det situerte og det kreative og grenseoverskridende. Jeg mener dette kan si noe om at syndsbejennelsen er mer enn det ferdig formulerte, og at det i «mellomrommene» ligger et potensiale til at den kan oppleves relevant og viktig for flere. Kanskje er det i mellomrommene koblingen mellom det formulerte og det opplevde skjer? Mellom syndsbejennelsen og erfaringen. Kirken som rom kommuniserer, men hva den kommuniserer kan variere. Noen kan ha negative assosiasjoner, andre positive. Mange opplever at kirken rommer det hellige, og at man nærmer seg en oversanselig Gud. Kanskje kan pedagogisk teori bidra med noe inn i arbeidet med å gjøre gudstjenesten og syndsbejennelsen mer relevant for de som deltar i gudstjenesten.

Synsforståelse

I artikkelen «Mykere forståelse av synd» viser forfatterne til Thomassens kronikk i Vårt land fra 2015 (Balsnes, Christensen, Christoffersen, Mosdøl, 2015, s.175). Thomassen hevder her at synsforståelsen i Den norske kirke har endret seg ved at den har gått fra nærsynthet til langsynthet, fra moralistisk og individuell til menneskets ansvar for alt det vonde som skjer i verden. Sistnevnte kan minne om det Moe-Lobeda skriver i boka «Resisting structural evil»

(Moe-Lobeda, 2013). Her beskriver hun synd som menneskets delaktighet i strukturer som bidrar til undertrykking og ondskap. Dette i kontrast til det individuelle som vi kan se i deler av syndsbejennelsene, spesielt de eldre bejennelsene: «som kjenner lysten til det onde i mitt hjerte».

En annen vinkling kan være om vi ser på mennesket som et offer for synd, eller at synd er et resultat av stolthet og hovmod. Det første er kjent fra frigjoringsteologi. I alternativ D, ser vi en formulering som kan synliggjøre en syndsforståelse der mennesket er et offer som bør settes fri: «*Sett oss fri til å tjene deg*». Den sistnevnte handler mer om at vi gjør oss selv til Gud. I en av de nevnte salmene, salme 261, v.2, kommer dette med hovmod tydelig frem: «*Men de som hovmodig i tro på seg selv vil bort fra Guds nåde seg vende*». Forståelsen av synd som ligger til grunn for syndsbejennelsen kan dermed bidra til en opplevelse av å være fremmed, men også til gjenkjennelighet og fortrolig. Om gudstjenstedeltakeren har en forståelse der han eller hun mer opplever seg selv som et offer for strukturell ondskap, så vil ikke syndsbejennelsen med et individuelt fokus treffe like godt som den vil gjøre hvis du har en opplevelse av individuell synd. Likevel, om mange har en forståelse av synd som individuell og begrunnet i hovmod, så kan syndsbejennelsen likevel speile det kollektive fordi flere med samme forståelse finner sammen i et fellesskap og det individuelle subjekt blir til et kollektivt subjekt.

Oppsummering og konklusjon

«Jeg ser, jeg ser. Jeg har visst kommet til feil klode, her er så underlig» (Universitetet i Oslo, 2019). Frasen er hentet fra det som blir kalt modernismens programdikt. Med modernismen ble individets opplevelse viktig, og særlig opplevelsen av å være fremmed. I diktet beskriver Obstfelder fremmedfølelsen som kan oppstå hos den enkelte. Jeg synes det illustrerer godt opplevelsen som mange kan ha med liturgiske element, og samtidig viktigheten av at liturgi kommuniserer med den som deltar i den. I denne sammenhengen er det i hovedsak syndsbejennelsen som har vært analysert og drøftet. Jeg begynte arbeidet med å se på bruken av pronomen i syndsbejennelse, skriftemål og enkelte botssalmer. Jeg hadde en formening om at pronomenene «jeg» eller «vi» kunne si noe om materialet speilet det kollektive eller det individuelle subjekt. I dette arbeidet åpnet det seg et landskap som var langt mer komplekst enn det jeg tidligere hadde trodd. «vi» kan være lukket, og «jeg» åpen hvis flere hadde samme forståelse og referanseramme. Ut fra dette valgte jeg å bruke kategoriene gjenkjennelig og

ugjenkjennelig, fortrolig og fremmed. Jeg opplevde at disse kunne si mye mer om syndsbekjennelsene og skriftemålet speilet det kollektive eller det individuelle subjekt. Thomassen vektlegger gjenkjennelse i sin artikkel, og da blir spørsmålet hvem det er som skal kjenne seg igjen, det kollektive eller det individuelle subjekt? I reformarbeid understrekes viktigheten av relevans, at den som deltar i gudstjenesten, opplever syndsbekjennelsen som relevant, at det oppstår et liturgisk møte mellom den som bekjenner og Gud. Thomassen viser til Dahl som skriver om faren ved å bare vektlegge gjenkjennelighet, og at det kan gå på bekostning av opplevelsen av et møte mellom Gud og menneske(r). «En gudstjeneste som bare vektlegger gjenkjennelighet, makter ikke å bryte den profane hverdagens rytme» (Thomassen, 2008, s.531). Espen Dahl skisserer to modeller i boka si, Det hellige (Dahl, 2008, s.55): Seperasjonsmodellen og integrasjonsmodellen. I seperasjonsmodellen er Det hellige separert fra hverdagen, og i integrasjonsmodellen er den en integrert del av det hverdagslige.

Jeg har også sett på det rent språklige, på ord og fraser og hvordan disse kommuniserer. Setningsoppbygging og ordbruk kan skape distanse, men også fortrolighet om de kommuniserer og skaper gjenkjennelighet. Det kan være avgjørende om gudstjenestedeltakeren er fortrolig med liturgien. Det ble tydelig at om syndsbekjennelsen skulle oppleves relevant, så var det viktig at det var noe gjenkjennelig i den.

Likevel kan det være for enkelt å se på syndsbekjennelsen som noe isolert. Flere faktorer kan påvirke opplevelsen av om det var relevant eller ikke, gjenkjennelig eller ugjenkjennelig, fortrolig eller fremmed, og i den sammenhengen opplevde jeg det som nyttig å bruke pedagogisk teori. I sosial læringsteori, som hos Vygotsky, ligger det en mulighet for å se syndsbekjennelsen som en aktivitet som foregår i en sosial sammenheng. Det brukes artefakter som i dette tilfelle kan være selve utformingen av syndsbekjennelsen. Den er situert fordi den foregår i et kirkerom og kreativ og grenseoverskridende fordi den har et potensiale i seg til å tolkes inn i egen sammenheng. Dette kan belyse problemstillingen min, og være avgjørende for om det er det kollektive eller det individuelle subjekt som speiles. Vygotsky snakker også om den nærmeste utviklingszone. Avstanden mellom den formulerte syndsbekjennelsen og erfaringen hos den som bekjenner kan ikke være for stor. Er avstanden overkommelig, så er det muligheter for at den kobles opp mot erfaringen, og i den sammenhengen kan gjenkjennelighet og fortrolighet oppstå. På den måten vil det ligge noe kreativt og grenseoverskridende i koblingen. Hvis vi ser på alt det som skjer rundt

syndsbekjennelsen og skriftemålet, så finnes det «mellomrom», og i disse mellomrommene finnes det et potensiale for at det skapes fortrolighet og gjenkjennelighet. Det kan bygges «broer» mellom det formulerte og de erfaringene som den som bekjenner sitter med. Samtidig som at det liturgiske møtet mellom det hellige og den som bekjenner ivaretas. Det kan være introduksjoner, forklarende elementer, formulering av de liturgiske elementer, all kommunikasjon rundt liturgien. Her ligger det også et potensiale for differensiering, og for kunnskaping der individet kan skape mening. I det kan flere kunne kjenne seg igjen. Ideelt sett vil det liturgiske subjekt være kollektivt, og kanskje vil de i de enkeltes gjenkjennelighet kunne skapes et «vi». Et annet moment er syndsforståelsen. Thomassen hevder at syndsforståelsen går fra å være nærsynt til langsynt, fra individuell synd til det generelle menneskelige ansvar. I en mer «langsynt» syndsbekjennelse vil kanskje det søkes mot å speile det mer kollektive.

Så tilbake til problemstillingen: Hvordan speiler syndsbekjennelse og skriftemål det individuelle og det kollektive subjekt i Den norske kirke? Svaret på det er ikke så enkelt som jeg først trodde, men jeg skal prøve å lage en slags konklusjon.

Språket kan skape gjenkjennelighet og fortrolighet, men det er ikke nødvendigvis bruken av pronomen som avgjør om det er det kollektive eller det individuelle subjekt som speiles. Gjenkjennelighet er viktig, men samtidig kan det være viktig at forståelsen av gudstjeneste og liturgi til syvende sist handler om et møte mellom Gud og menneske, mellom Det hellige og det profane. Likevel ligger det et potensiale i liturgien, i mellomrommene mellom de ulike liturgiske elementer til å skape gjenkjennelighet og fortrolighet. Her har jeg vist at pedagogisk teori kan bidra til å belyse det mulighetsrommet. I møte med det Hellige ligger det et potensiale for det kreative og grensesprengende. Selv om det liturgiske subjekt i utgangspunktet er kollektivt, kan det ligge en mulig kobling mot det individuelle når syndsbekjennelsen og skriftemålet tolkes inn i den enkeltes liv.

Litteratur

- Universitetet i Oslo. (2019, 23.mai). Sigbjørn Obstfelder – «Jeg ser»
<https://www.norghistorie.no/kilder/industrialisering-og-demokrati/K1537-Sigbj%C3%B8rn-Obstfelder%E2%80%93Jeg-ser.html>
- Thomassen, E. (2008). Gudstjenesten som speiling av det individuelle eller kollektive subjekt. Om gjenkjennelseskriteriet i liturgisk reformarbeid. *Kirke & kultur*, 2008 (6), s.522-533. *Kirke & kultur*, 2008 (6), s.522-533.
 - Balsnes, A. Haugland, Henriksen, J. (2015). Mykere forståelse av synd? Om nye syndsbejennelser i Den norske kirke. I Balsnes, Christensen, Christoffersen, Mosdøl (red). Gudstjeneste A la carte: Liturgireformen i Den norske kirke. (1.utg. s.173-189). Verbum Akademisk.
 - Hegstad, H. (2008). Teologien i reformen. I Hauglin, Lorentzen, Mogstad (red.), Kunnskap opplevelse og tilhørighet: Evaluering av forsøksfasen i Den norske kirkes trosopplæringsreform (1.utg. s.73-91). Fagbokforlaget.
 - Henriksen, J.O. (2003). Imago Dei: Den teologiske konstruksjonen av menneskets identitet (1.utg.). Gyldendal Akademisk
 - Moe-Lobeda, C.D. (2013). Resisting structural evil: Love as ecological economic vocation (1.utg.). Fortress press, The Power of Scholarship.
 - Hegstad, H. (2015). Gud, verden og håpet: Innføring i kristen dogmatikk (1.utg.). Luther Forlag
 - Hansen G. (2009). Syndsbejennelse og liturgisk forberedelseskultur. *Halvårsskrift for praktisk teologi*. 2006 (23), s.36-46.
 - Vassli Gjære, M. (2010). Syndsbejennelsen i gudstjenesten. innhold og plassering (spesialavhandling, Det teologiske Menighetsfakultet, Oslo). <https://mfopen.mf.no/mf-xmlui/bitstream/handle/11250/161038/Syndsbejennelsen%20i%20gudstjenesten.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
 - Gravem, P. (1996). Kristen livstolkning, *Prismet*, 47(6), s. 262 - 274.
 - Dahl, E. (2008). Det hellige: Perspektiver (1.utg.). Universitetsforlaget.

- Postholm, M.B. (2020) Kvalitativ metode: En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier. (2.utg.). Universitetsforlaget
- Kirkemøtet. (2020). *Gudstjenestebok for Den norske kirke, hovedgudstjeneste. Eide forlag»*
- Strandberg. (2014). Vygotsky i praksis: Blant pugghester og fuskelapper (1.utg.) Gyldendal Akademisk
- Ringdal, K. (2018). Enhet og mangfold: Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode (4.utg.). Fagbokforlaget